

Пежинська О. М.

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри романо-германської філології Тернопільського
національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка.

РОЗДІЛ 3.

ОНОМАСТИЧНА СИСТЕМА ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ. ПРИНЦИПИ КЛАСИФІКАЦІЇ ВЛАСНИХ НАЗВ ТА ЇХ ТЕМАТИЧНОГО РОЗПОДІЛУ

3.1. Становлення і розвиток ономастичних наукових студій

Розвиток французької мови здебільшого не вкладається в рамки історичної періодизації. Мови формуються нерівномірно, і вузлові етапи їх становлення часто не збігаються з історичними. Старофранцузький період IX–XIV ст. – важливий етап у розвитку французької фонетики та початок формування французької письмово-літературної мови, однак він несуттєвий для розвитку лексики, для якої значно вагомішою була друга половина XIII–XV ст.

Топонімічні назви, їх складний фонетичний лад, розмаїття словотвірних моделей, співвіднесеність із дійсністю, а саме з господарським використанням території, конкретними промислами та ремеслами, рослинним і тваринним світом, власними іменами людей переконливо доводять, що французька топоніміка має цікаву історію, яка є свідченням історичних відносин, способу життя, географічного положення регіону чи селища.

Над дослідженням топоніміки працюють науковці різних країн. З-поміж них, О.В. Суперанська, яка досліджує поняття власної назви, подає їх класифікацію; В.О. Горпинич – проблеми словотвору як у французькій, так і в українській лінгвістиці, Л.С. Ковшова – етнічні похідні у французькій мові, О.М. Скляренко –

проблеми типологічної (теоретичної) ономастики, славістики, романістики та германістики, Н.М. Штейнберг, Р.Л. Ітенберг, Л.Ф. Савченко, С.Ю. Прийменко – питання словотвору французької мови, І.В. Бойчук – проблеми французьких онімних запозичень в українській та російській мовах, Л.В. Литвин – ономастичну систему художньої прози (на матеріалі французьких романів ХІХ – ХХ століть), Є.М. Музя – топонімічну лексику і методи її опису в англійських словниках, Т.С. Олійник – семантичні та функціональні характеристики символічних власних імен у сучасній англійській мові, В.М. Кам'янець – структурні, семантичні та функціональні особливості власних назв сучасної німецької мови.

Дослідниця Л.С. Ковшова досліджує питання творення похідних від власних назв (антропонімів і топонімів), яке, на її думку, є зовсім не розробленим у романському мовознавстві, оскільки такі утворення до словникового складу французької мови не входять. В її працях простежується переважно утворення прикметників від власних назв. В аналізі відтопонімних похідних, які дослідниця називає етнічними прикметниками, основна увага приділяється встановленню відносин між суфіксами і словотвірними типами прикметників.

У процесі такого аналізу виділено суфікси, що утворюють етнічні прикметники: *-ien, -ais, -ois, -ais, -iste, -esque, -ote, -in, -ite, -at, -ol*, і встановлено, що, незалежно від форми суфікса, всі прикметники мають одне й те ж значення приналежності місцевості, на яку вказує твірна основа.

Таке розмаїття словотвірних морфем пояснюється діалектною основою французької мови (суфікси *-ois, -ais*) та наявністю запозичень з інших мов (Ковшова 1987).

Новий етап у розвитку ономастики засвідчили праці Адріана Валуа (Adrien de Valois) (1607–1692) – філолога, історика, автора «Історії Галлії і Франції за правління Валерен, за свідченням Шільдерік 254 – 782» (Histoire des Gaules et de la France du règne de Valérien à la déposition de Childéric de 254 à 782) та «Вчення про Галлію» («Notitia Galliarum») (1676), що є справжнім географічним

словником Франції (охоплює назви міст, річок, гір, лісів). У ньому представлені різні категорії назв з позначенням стародавніх форм на колишніх територіях Цезаря (César), у працях астронома та астролога К. Птолемея (Claude Ptolémée), давньогрецького історика та географа Страбона (Strabon), історика Грегуар де Тур (Grégoire de Tours).

На початку XXI ст. з'явилися й інші наукові студії, присвячені дослідженню етимолого-словотвірної структури власних назв, їх семантики та структури, функціонування і стилістично-виражальних можливостей. Епізодично характеризуються структурно-семантичні ознаки ергонімів, етимологія етронімів, екстралінгвальні, семантичні, етимологічні та хронологічні особливості міфонімів.

Разом з тим, більш поглибленого студіювання, на наш погляд, потребують: денотатно-номінативна структура онімного простору; функціональні, стилістичні та кодифікаційні особливості власних назв, а також етимолого-словотвірні ознаки значної частини топонімів.

Відсутня єдність в ідентифікації тих чинників, які можуть бути покладені в основу систематизації усіх онімів, а також узагальнювальні тенденції у процесі класифікації власних назв; не простежується ієрархія типологічних особливостей найменувань.

Як зазначає Суперанська, «основними критеріями структурування онімного простору, які в цілому забезпечують комплексну характеристику будь-якої пропріальної одиниці, слід вважати:

1) характер іменованих об'єктів (вважається, що ономастикон у своєму первинному розподілі власних назв повторює членування світу, який існує навколо людини, тому всі зафіксовані у певній мові пропріативи розташовані на певній території відповідно до місцезнаходження тих об'єктів, які вони номінують. Така класифікація найменувань насамперед ототожнюється з поняттям «структура онімної лексики»;

2) особливості творення власних назв (не лише власне спосіб деривації, а й семантика твірних основ, мотив номінації, продуктивність словотвірного типу, етимологія, шлях, походження, час виникнення і структура онімної лексики, тобто ті ознаки, які цілком можуть вказати, де, коли і як утворена та чи інша пропріальна одиниця). Оскільки такі атрибути є стабільними, постійними, незалежними від дослідницьких підходів до власних назв, вказана градація онімів кваліфікується як їхня типологія;

3) функціонування пропріативів (враховуються стилістичні особливості найменувань, сфера і форма їх уживання, а також кодифікаційні ознаки, зокрема правопис та відмінювання).

Таке групування онімів екстралінгвальне і суб'єктивне, проте в цілому науково достовірне, оскільки ґрунтується на принципах, здатних певною мірою унормувати надзвичайно багатогранні функціональні атрибути власних назв» (Суперанская 1986: 202–203).

3.2. Типологія ономастичної системи французької мови

У працях вітчизняних і зарубіжних учених постійно звертається увага на питання систематизації власних назв, що пов'язано з його важливістю як своєрідного індикатора, який свідчить про рівень розвитку ономастики. Водночас засвідчено, що класифікаційні схеми вимагають удосконалення, оскільки наявні на сьогодні типології онімів не відповідають передусім вимогам комплексності, а основним недоліком названих та інших систематизацій онімної лексики є, по-перше, їх неточність і недостатня глибина, по-друге, змішування різних аспектів і рівнів ономастичних досліджень.

Різні підходи до ономастичної референції зумовлені значною кількістю семантично-референційних категорій (*catégories sémantico-référentielle*). Традиційні граматики виділяють лише дві категорії: антропонімія та топонімія позаяк більшість власних назв позначає людей та населені пункти. У сучасному

мовознавстві трактування терміна "власна назва" значно розширилося. Зокрема, деякі лінгвісти дотримуються поділу власних назв на біоніми (сюди відносять антропоніми, зооніми, фітоніми) і абіоніми (топоніми і стратоніми). Типологію власних назв сучасної німецької мови, яку запропонував Д. Бауер (Baueer 1985), можна співставити з французькою. Серед них учений виділяє

- *ергоніми* (*ergonymes*) – назви організацій, виробничих і громадських об'єднань (закладів, інституцій, товариств, заводів, навчальних закладів, кінотеатрів, кооперативів, магазинів, фірм тощо);

- *прахоніми* – назви нематеріальних досягнень (музичних творів та картин, періодичних видань, літературних та наукових творів (книжок, монографій), мікротворів (заголовки віршів, оповідань, статей, розділів та частин творів), історичні факти, назви захворювань і синдромів, текстів законів, теорем та ін.);

- *рхеноніми* – назви природних явищ (атмосферних, зірок).

Представлена типологія є доволі обмеженою, оскільки ономастична референція охоплює значно ширшу область категорій власних назв: назви мов, хімічних елементів, музичні ноти, порядкові цифри або посилання на всілякі об'єкти тощо. Окремий ономастичний клас становлять назви космічних об'єктів: планет, зірок, галактик, комет. Сучасна цивілізація призводить до збільшення ономастичних позначень та, відповідно, референційних типів власних назв.

Отже, термін «власна назва» (особові назви) співвідноситься з великою групою слів, яку можна розділити на 1) імена живих істот й істот, які сприймаються як живі, 2) імена неживих предметів.

До першої групи входять антропоніми (іменування людей), зооніми (клички тварин) і міфоніми (імена міфічних персонажів); до другої – топоніми (географічні назви), фітоніми (назви рослин), хрематоніми (назви зброї, посуду, коштовностей тощо), сортові та фірмові назви та ін. (Суперанская 1973:173-214). Кожна з названих груп власних назв ділиться, у свою чергу, на численні

підгрупи, причому цей розподіл залежить від критерію, покладеного в основу класифікації: «Підхід до поділу може бути різним в силу не тільки об'єктивних, а й суб'єктивних причин, які визначаються факторами громадського порядку та індивідуальністю дослідника» (Суперанская 1973: 173).

Уже в античній філософії існував поділ слів на власні імена і загальні назви. У давніх греків вони називалися – *onomata kyria* та *proengorial*, у римлян – *nomina propria* та *apellativa* (Зубко 2007: 262). Власні назви та апелятивна лексика перебувають у тісному взаємозв'язку та їхнє розмежування буває інколи складним. Історичний розвиток обох цих класів об'єднує їх, проте різниця між ними є суттєвою. Перше, в чому полягає відмінність, – це функціональні особливості. Метою будь-якого імені чи назви на функціональному рівні є ідентифікація предмета, функцією апелятива є характеристика.

У той час як апелятив позначає клас однорідних об'єктів (чи понять) або ж окремий об'єкт і так може співвідноситись з об'єктами, що змінюються, власна назва, навпаки, ідентифікує окремі істоти, об'єкти (чи ситуації). Вона не має понятійного змісту (лексичного значення в загальноприйнятому розумінні).

Саме поділ власних назв за референційними категоріями дає можливість виділити топоніми, а також їх різновиди.

У наведеній нижче таблиці запропонована загальна типологія ономастичної системи французької мови та спроба термінологічної гомогенізації (*d'homogénéisation terminologique*), здійснена на основі типології власних назв, яку запропонував у 2008 р. Ксав'є Гувер (Gouvert 2008).

Перша колонка вказує на тип референта або гіперонімічну концепцію, друга охоплює терміни та допустимі неологізми для позначення референційних класів власних назв, у третій колонці перелічені мовні функції, які реалізуються в створенні категорій власних назв, у четвертій наведені приклади ВН.

Таблиця 3.1 Типологія ономастичної системи французької мови

Одиниці поділу		Ономастичний клас			Реалізація мовної функції	Приклади
Etre humain	Homme	anthroponymes	prénoms	andronymes	poétique	<i>Emile, Ferdinand</i>
	Femme			gynéconymes		<i>Agathe, Stéphanie</i>
	Personne		patronymes	référentielle	<i>Sorel, Verdurin</i>	
	Saint		hagionymes		<i>Saint Paul, La Madeleine</i>	
	Divinité		théonymes		<i>Jupiter, Minerve</i>	
	Titulature		cléonymes		<i>César, le Négus, Le Dalai Lama</i>	
					poétique	<i>Zorro, Fantômas</i>
Animal	Chien	zoonymes	cynidonymes		poétique	<i>Rex</i>
	Chat		éluronymes			<i>Félix</i>
	Cheval		hipponymes			<i>Rossinante, Noiraude, la Licorne</i>
Groupement humain		socionymes			référentielle	<i>l'Eglise, le Parti Radical, le CNRS, la Cinquieme Legion, le Théâtre Francais, les Musulmans, les Socialistes</i>
					poétique	<i>l'Olympique Lyonnais, le Golden Gate Quartet, la Division Daguet, les Louveteaux</i>
	Substance chimique	phylonymes	chimionymes		référentielle	<i>l'hydrogène, le sulfure de calcium, CO2</i>
	Syndrome		nosonymes			<i>la grippe, Hendravirus</i>

Одиниці поділу		Ономастичний клас		Реалізація мовної функції	Приклади	
Essence naturelle	Genre		taxonymes		<i>le hêtre, l'abeille, Urtica</i>	
	Espèce				<i>Alnus glutinosa, Felis cattus</i>	
	Peuple		ethnonymes		<i>les Aztèques, le Parthe</i>	
	Race		génonymes		<i>les Capétiens, les Géants</i>	
Phenomene naturel		phénomonymes		référentielle	<i>le Mistral, la gravitation</i>	
				poétique	<i>el Nino</i>	
Élément géographique	Relief	physionymes	oronymes	référentielle	<i>le Puy de Sancy</i>	
	Cours d'eau		hydronymes		<i>le Rhône, la Mer Noire</i>	
	Ile		néonymes		<i>la Corse, les Maldives</i>	
	Astre		astronymes		<i>Mars, les Pleiades</i>	
					<i>le Triangle des Bermudes</i>	
Pays		choronymes		référentielle	<i>la Bresse, le Danemark</i>	
Structure publique	Voie publique		hodonymes	referentielle	<i>la Route Nationale 7, l'Autoroute de Normandie, la Ligne B</i>	
				poétique	<i>le Boulevard Saint-Michel, la Place de la Concorde, l'Océane</i>	
	Bâtiment public		démosionymes	domonymes	référentielle	<i>la Conciergerie, la Sorbonne, le Palais Royal</i>
					poétique	<i>le Lycée Charlemagne, la cathédrale</i>

РОЗДІЛ 3. ОНОМАСТИЧНА СИСТЕМА ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ. ПРИНЦИПИ 81
 КЛАСИФІКАЦІЇ ВЛАСНИХ НАЗВ ТА ЇХ ТЕМАТИЧНОГО РОЗПОДІЛУ

Одиниці поділу		Ономастичний клас		Реалізація мовної функції	Приклади
					<i>Saint-Jean, le Palais de l'Élysée</i>
	Circonscription administrative		comonymes	référentielle	<i>le département de la Loire, la Region Rhône-Alpes</i>
Lieu		toponymes		référentielle	<i>le Châtelet, Montparnasse</i>
Moment		chrononymes		référentielle	<i>Mardi, la Noël, l'An Mil, le 14 juillet 1789, 7 heures 58</i>
				poétique	<i>la Saint Médard, la Trinité, l'Année Terrible</i>
Action	Événement	praxonymes	mnémonymes	référentielle	<i>le Déluge, l'Assomption, la Croisade, la Renaissance, la Débâcle</i>
	Procédure		diconymes	référentielle	<i>l'affaire Dreyfus, le cas Signorelli, la loi Le Chapelier, le Traité de Vienne</i>
					poétique
	Technique		technonymes	référentielle	<i>le style Louis XVI, la polka, le Jazz, le tennis, le Yoga,</i>

Одиниці поділу	Ономастичний клас		Реалізація мовної функції	Приклади
				<i>le Jeu de l'Oie</i>
Artéfact	ergonymes		poétique	<i>Salammbô, Les Nymphéas, Durandal, le Taj Mahal, le TGV, La Vache qui rit, le modèle KF 357</i>
Marque de commerce	emporionymes		référentielle	<i>Chez Bébert, Le Ritz, Michelin, Société Francaise de Radio téléphone</i>
			poétique	<i>Au Coq Hardi, Le Bon Marché, Moulinex, Aspro</i>
Doctrine	idéonymes		référentielle	<i>le Christianisme, le Tao, le Baroque, le Romantisme</i>
Langue	glottonymes		référentielle	<i>le latin, le haut-alémanique</i>
Signe linguistique	logonymes	autonymes	métalinguistique	<i>le mot pomme, la phrase Socrate est mortel</i>
			référentielle	<i>la phrase A, l'exemple 2, l'article 782</i>
Support de communication	mésonymes		référentielle	<i>le Journal Officiel, France Inter, TSR 1, le séminaire Morphologie du védique, l'option LF 320,</i>

Одиниці поділу	Ономастичний клас	Реалізація мовної функції	Приклади
			<i>le dossier Dupuy, 01 63 43 61 10, Internet, www.paris4.sorbonne.fr</i>
		poétique	<i>le Monde, Sud Radio, le Masque et la Plume, l'album Something Else, le fichier RIVOLI</i>
Note de musique	tononymes	référentielle	<i>do, ré, mi, fa bémol</i>
Point cardinal	anémonymes	référentielle	<i>Nord, Sud, Levant, Ponant</i>
Monnaie	numismatonyme	référentielle	<i>le denier, l'euro</i>
Essence mathématique	arithmonymes	référentielle	<i>un, deux, trois, quatre, π le triangle, la droite (AB)</i>

Ономастична система французької мови свідчить про існування значної кількості впорядкованих підкласів власних назв. Наприклад, добре врегульованим, є ономастичний клас займенників «*prénoms*», незважаючи на індивідуальні креації та їх поетичний аспект, тобто, третя колонка вказує на мовну функцію, яка реалізується у створенні власної назви відповідної категорії. Вони діляться на два класи: «*andronymes*» (андронім (грец.) – вид антропоніма: іменування жінки за іменем, прізвищем чи прізвиськом її чоловіка) та «*gyneconymes*» (гінеконім – вид антропоніма: назва чоловіка за іменем (або за прізвищем) дружини).

З усіх власних назв французької мови дослідники приділяють увагу двом найбільшим групам: топонімам й антропонімам.

Топонімна група відзначається різноманітністю географічних об'єктів та великою кількістю регіональних мовних особливостей. Французькі топоніми завжди розглядаються в регіональному контексті: *noms de lieux de Bourgogne* – назви місцевості в Бургонь [Taverdet 1994], *noms de lieux du Nord-Pas-de-Calais* – назви місцевості в Нор-Па-де-Кале [Poulet 1997], *noms de lieux d'Ile-de-France* – назви місцевості в Іль-де-Франс [Mulon 1997] і т.д.

Антропоніми, за твердженням А. Доза, на відміну від топонімів, в сучасній французькій мові становлять упорядкованішу систему. В системі особових імен кожного народу відображаються не тільки етапи історичного розвитку нації, а й його культурна особливість. Антропонімні дослідження у Франції започатковані численними працями А. Доза «Особові імена, походження, еволюція» («*Les noms de personne, origine, évolution*», 1924); «Трактат французької антропонімії» («*Le traité d'anthroponymie française*», 1945); «Етимологічний словник прізвищ та імен Франції» («*Le dictionnaire étymologique des noms de famille et prénoms de France*», 1951) та М. Т. Морле (Marie-Thérèse Morlet) «Особові імена на території стародавньої Галлії VI–XII століття» («*Les noms de personne sur le territoire de l'ancienne Gaule du VIe au XIIe siècle*») про еволюцію власних назв у Франції в період середньовіччя. Якщо загальні назви здебільшого виконують номінативну функцію, то антропоніми відбивають ставлення людини до навколишнього середовища, свідчать про рівень соціального і культурного життя суспільства в певний історичний період, розкривають характер взаєностосунків між людьми.

Французький антропонімікон відображає складні соціальні процеси, які вплинули на становлення форм ідентифікації особи. За походженням, семантикою, особливостями деривації та функціонування це складна багаторівнева структура, продукт багатовікової творчості поколінь. У роботах досліджуються культурно-національні особливості певного народу на прикладі національного ономастикону. Цей підхід представлений у

численних працях російських учених – М.Н. Анікіна (Анікіна 1988); В.І. Білої (Белая 1992); В.Д. Бондалетова (Бондалетов 1993); В.А. Митрофанова (Митрофанов 1992); В.В. Ощепкової (Ощепкова 1995); А.Б. Шабанової (Шабанова 1994). Низка розвідок присвячена етимології французького прізвища: словники (Dauzat 1951; Morlet 1997) та спеціальні історичні дослідження, які розглядають як історичні, так і регіональні особливості французького прізвища (J.-L. Beaucarnot 1981; 1988; 2000; 2002; G. Brunet 2002; P. Lebel 1981; S. Leroy 2004; J. Tosti).

Процес становлення ономастичного шару прізвищ був доволі тривалим. Коли особові імена, вийшовши за межі вузького колективу людей, ставали надто загальними позначеннями, які не надавали особі, що іменується, потрібної індивідуалізації, з'явилися різного роду додаткові дескриптивні позначення. Спочатку вони мали дуже загальний характер, проте ономастично чітко виконували як ідентифікуючу, так і індивідуалізуючу і диференціюючу функції. Лексично і граматично прізвищеві першоутворення повністю належали до загальнорозмовної апелятивної сфери, проте в ономастичному плані вони становили частину пропріальної лексики нового типу. За твердженням А. Доза, «майже неможливо сформулювати визначення, яке б охоплювало всі власні назви» (Доза 1971).

У французькому ономастиконі проявляється вплив тих етнічних груп (зі своєю унікальною релігійною основою), які проживали на території Франції. Більша або менша кількість імен у певній групі свідчить про ступінь впливу і важливість тієї чи іншої групи у формуванні французької нації.

У висвітленні французької антропологічної системи необхідно насамперед брати до уваги християнський фактор. Вплив церкви на систему іменувань відбувався поступово, але доволі послідовно й однозначно. Офіційно цей вплив був закріплений постановою Тридентського собору (1545 – 1563), який зобов'язав настоятелів слідкувати за тим, щоб усім дітям давалося лише християнське ім'я, тобто ім'я християнського святого. У французькому іменному фонді виділяється п'ять

основних етимологічних джерел особових імен: кельтське, латинське (або галло-романське), німецьке, давньоєврейське, грецьке.

Із-поміж типологічних проєктів відзначимо систематизацію українських антропонімів. Так, М. Ф. Сумцов виділяє особові назви за семантикою твірних основ і частково за мотивами іменування на утворені від

1) особистого імені родичів, батька або матері, діда чи прадіда;

2) назви місцевості;

3) визначних прикмет фізіономії або характеру;

4) ремесла чи заняття;

5) числівників;

6) звірів;

7) рослин;

8) назв страв;

9) певних історичних споминів;

10) утворені під впливом гумору чи насмішки;

11) прозвища, що показують чужоземне походження предка роду (Сумцовъ 1885). На нашу думку, така класифікація є достатньо вичерпною і може застосовуватись для досліджень антропонімікону будь-якої мови.

Перші спроби систематизації власних назв за певними критеріями у своїх працях Т. Гоббс, Дж. С. Мілл та інші західноєвропейські дослідники зробили ще у XVII – XIX ст. (Гоббс 1926, Милль 1914).

Згодом розмежування онімів почали виконувати і за семантичними, словотвірними, хронологічними та іншими власне мовними і позамовними ознаками. Так, чеський історик Ф. Палацький, взявши за основу історію виникнення топонімів, розділив їх на дві групи: 1) похідні від імен засновників чи власників; 2) похідні від природних умов; а назви невідомого походження частково відмежовує від двох попередніх груп (Palacký 1834).

Класифікація ойконімів В. Ташицького ґрунтується на хронології номінаційного процесу і на можливості/неможливості визначити їхнє походження та етимологію. Дослідник групує топоніми з урахуванням історико-хронологічного принципу, на основі чого виділяє такі типи власних назв: 1) топографічні; 2) пов'язані з культурою; 3) етнічні; 4) присвійні; 5) патронімічні; 6) службові (за заняттям мешканців); 7) родові (колишні групові прізвиська мешканців); 8) зменшувальні (Taszycki 1958).

Загальноприйнята класифікація власних назв на два великих розряди: 1) антропоніми (власні імена осіб, у тому числі прізвища, прізвиська, псевдоніми) і 2) топоніми (географічні та астрономічні назви) на думку А. Доза, є найраціональнішою. За характером об'єктів виділяють такі основні види топонімів: *ойконіми* (*noms de localités ou lieux habités*) (грец. *oikos* – дім, житло) – назви населених пунктів; *гідроніми* (*hydronyme ou les noms de cours d'eau* (від грец. *hydor* – вода) – назви водних об'єктів: назви морів, річок, озер, ставків, каналів, заток, водоспадів; *ороніми* (*oronyme ou les noms de montagnes* (від грец. *oros* – гора) – назви частин земної поверхні: континентів, гірських систем, вершин, долин, плато, пустель, лісів; *космоніми* – назви позаземних об'єктів. Виділяють також *годоніми* (*odonyme* (*hodos* «chemin» – дорога) – назви вулиць (*Féronstrée, Chinrue*), *дромоніми* – назви шляхів сполучення (*via Mansuerisca, La Porallée, nos chaussées Brunehaut*) та *полініми* (від грец. *πόλις* «місто»), або *урбаноніми* (від лат. *urbs* – місто): назви країн, провінцій, штатів, департаментів, населених пунктів.

Величина об'єктів є критерієм встановлення двох основних рівнів топонімів:

1) *макротопоніми* – назви великих природних чи створених людиною об'єктів та політико-адміністративних об'єднань. Вони мають широку сферу функціонування, їхні складові відзначаються стійкістю, стандартизованістю, оформляються згідно з правилами літературної мови (*Paris, Marseille, Grenoble*);

2) *мікротопоніми* (*mikros* – *petit* – маленький) – назви невеликих географічних особливостей місцевих ландшафтів

(лісів, полів, тощо), *La Baraque Michel, La Croix-Scaille*), назви лісів, замків або ізольованих ферм (*Les Érioux*), назви житлових кварталів (*La Breck, Fétille*), назви промислових будівель (*La Grande Vaspure*). Мікротопоніми, створені на основі місцевих географічних термінів, вирізняються нестійкістю та рухливістю, формуючи проміжковий лексичний прошарок між лексикою загальною (апелятивами) і ономастичною (топонімами). У творенні мікротопонімів простежуються процеси онімізації апелятивної лексики; на відміну від макротопонімів, мікротопоніми утворюються на основі діалектних форм, через що сфера їх функціонування обмежена територією поширення говору чи діалекту.

Для французької топонімії притаманне географічне варіювання слів або «словникова географія» – різне називання одних і тих самих близьких реалій у різних регіонах. Таке явище назване *діалектною синонімією*. Крім того, для французької топонімії характерна дублетна лексика – топоніми діляться на ті, які були асимільовані фонетично і граматично, згідно з правилами галло-романського мовного періоду, і на ті, що були запозичені з латини у її фонетичній формі у старо- та середньофранцузький періоди. Такі топоніми (народні та учені (книжні) походять від одного і того ж етимона. Наприклад, в основі топонімів-дублетів *Cortébert* та *Courtelay* лежить один латинський термін *cortis*, «cour de ferme»; *Cassagne* та *Chassagne* < лат. *cassanea* < *cassanum*, *chêne* (дуб) (Dauzat 1951); *Forêt* (народна форма) / *Forest* (книжна) < *forestis* > *forêt* (ліс) (Dauzat 1963).

Деривація набуває особливого значення і є доволі поширеною. Наприклад, назви *Argile, Argille, Argillet* утворені від латинського *argilla* > *argile* (гончарна глина); *La Table, Le Tablier* < лат. *tabula*, *espace plat* (плоска поверхня); *Combre, Combres, Combray, Combret* < галл. *comboros* (confluent – злиття річок) (Vial 1983 :48) та інші.

Для безпосереднього вивчення парадигматичних і синтагматичних характеристик французьких топонімів необхідно

зрозуміти, який стан останні займають у класі іменників і як вони відповідають частині мови «іменник» з точки зору змісту.

3.3. Власні назви – топоніми з точки зору змісту

Розглянемо семантичні визначення частини мови «іменник», щоб виявити, як вони співвідносяться з об'єктом нашого дослідження. Багато граматистів відзначають, що всі семантичні визначення іменника походять від Аристотеля, іменник – це «звукосполучення з умовним значенням безвідносно до часу, ні одна частина якого окремо від іншого нічого не означає» (Аристотель 1978: 93). У цьому визначенні, як зауважує Л. М. Скреліна (Скреліна 2002), акцент зроблено саме на семантичному змісті. Точка зору Аристотеля по-особливому розкривається у формулюванні Г. Гійома: «Ім'я – це слово, включення (категоризація) якого завершується поза часом, отже, у просторі» (Гійом 1992: 115). Це визначення опирається на загальне протиставлення психосистематики: Універсум-Простір / Універсум-Час, де ім'я належить Універсуму-Простору. Дане протиставлення важливе насамперед тому, що дає поняття про концептуальний зміст частини мови «іменник»: на концептуальному рівні будь-який іменник співвідноситься з образом деякого статичного простору. У нашій свідомості цей простір отримує свою категоризацію за допомогою іменних граматичних категорій» (Скреліна 2002).

Вужче визначення іменника трактує Л.В. Щерба. Дослідник зазначає, що необхідно брати до уваги, до якої загальної категорії відноситься те чи інше лексичне значення в кожному окремому випадку, або, які загальні категорії розрізняються в даній мовній системі; таким чином, загальне значення іменників – це субстанція (Щерба 1958). Застосовуючи до власних назв це твердження, А. В. Суперанська уточнює, що «власні назви отримують лише ті частини або зони простору-часу, які можуть бути сприйняті предметно» (Суперанская 1973: 102).

В перелічених визначеннях виділяємо два семантичні поля: це предмети (тобто неживі предмети) та живі істоти. Згідно твердження Г. Гийома, можна зробити висновок про те, що образ статичного простору, який існує у нашій свідомості, співвідносимо з живими істотами та з неживими предметами.

а) **Протиставлення загальні / власні назви.** Поділ іменників на загальні і власні здійснюється звичайно на підставі логіко-семантичного критерію: власні назви служать для іменування одиничних об'єктів дійсності, в той час як загальні назви називають цілі класи об'єктів. У всіх семантичних класифікаціях іменників поділ іменників на загальні і власні є основоположним, оскільки «висловлює два взаємно протилежних і взаємно доповнюючих процесів у мисленні, сприйнятті світу і мови: індивідуалізацію та узагальнення» (Суперанская 1973:91).

В ономастичних дослідженнях визначення власної назви пов'язують насамперед з тим, що вона називає одиничні об'єкти. Так, А. В. Суперанська основною властивістю власних назв вважає «їх особливий статус у мові, прив'язаність до індивідуальних об'єктів, що вирізняються з низки їм подібних, вживання назв в особливих, окремих значеннях за відсутності у них загального значення» (Суперанская 1973: 46). Н. Д. Арутюнова оцінює власну назву як таку, що відзначається властивістю унікальної референції (Арутюнова 1999).

Власна назва утворюється в результаті мовної операції, яка полягає в тому, що в якійсь ситуації відбувається виділення певного об'єкта з метою його називання, що належить йому і тільки йому. Наприклад, назва міста *Toulouse (Tolosa)* пов'язана з галльським плем'ям *Tolosates* відноситься не до всіх міст, а лише до одного, унікального, що проявляється у своїй індивідуальності, тобто, здатність бути індивідуальним найменуванням неминуче позначається на природі їх лексичного змісту. Образна назва міста *la ville rose* – колір каменю, з якого зроблені основні архітектурні шедеври.¹²

¹² *Toulouse* – столиця Вестготів; місто, де проводились знамениті поетичні конкурси під назвою «Jeux Floraux», які виникли у XIV ст. і пов'язані з іменами

Досліджуючи питання номінації власних назв, вітчизняні та зарубіжні науковці – А. О. Білецький, І. М. Желєзняк, Ю. О. Карпенко, В. П. Шульгач, Б. О. Серебренніков, Н. В. Подольська, О. В. Суперанська – дійшли висновку, що з ряду причин принципи номінації у сфері загальних назв не можуть бути повністю перенесеними на власні: по-перше, між загальними та власними назвами існують суттєві відмінності, визначені сферою їх функціонування, по-друге, ці принципи зумовлені походженням оніма як вторинної відносно апелятива назви, по-третє, кожен номінований географічний об'єкт є єдиним у своєму роді, за своїми словотвірними та лексико-семантичними ознаками він належить до визначеного топонімного ряду.

Власна назва розглядається як білатеральний знак, який складається із позначуваного і позначувача в єдиному для обох контексті. Кожна ВН може бути пов'язана з родовим позначенням, завдяки якому топонім виник, закріпився у топосистемі та функціонує у мові. У мовленні будь-яка ВН перебуває в опозиції до загальної, є нетотожною значенню апелятива, від якого походить, має власне ономастичне значення.

Апелятиви та власні назви постійно мігрують з одного класу лексики в інший. Традиційно топоніми розглядаються як проміжна ланка між загальними і власними найменуваннями. О. В. Суперанська стверджує, що між апелятивами та топонімами існують тісні зв'язки, оскільки слова, «які входять до складу топонімів, не втратили повністю свого дотопонімного значення, тому багато назв є прозорими з погляду їх етимології» (Суперанская 1967: 31-38). Вчена вважає, що первинні топоніми мали винятково описовий характер, однак згодом більшість із них трансформувалась у єдину лексему і закріпилась за певним об'єктом (Суперанская 1967: 31).

Сформульовані принципи номінації апелювальної лексики не можуть бути повністю перенесеними на пропріальну лексику, оскільки кожен онім є вторинною назвою відносно апелювального. Пропріальна номінація реалізується шляхом позначення одиничних об'єктів, що вже були номіновані загальними назвами. Це назви, які відокремлюють їх від інших, індивідуалізують та конкретизують. Встановлення критеріїв умотивованості назв в ономастиці є важливим для дослідження таких проблем, як теорія номінації, теорія словотвірного значення онімів, теорія походження власної назви. В ономастиці було виділено чотири основні аспекти мотивації найменувань: історичний, соціальний, територіальний та описовий.

Апелювальний як мотиватор, зазнаючи онімізації, стає онімом. Він уже не спроможний виконувати власну конотативну функцію, тому ВН на цьому етапі набуває статусу денотата. Отже, відбувається перехід слова з одного класу імен в інший, тобто утворюється похідне, мотивоване слово, яке, з одного боку, є новим, із тим самим значенням, а з іншого, ця нова омофонна мовна одиниця має власне значення – ономастичне. Семантика апелювального в процесі номінації географічного об'єкта сприймається номінаторами саме у формі використаного апелювального, проте вона поступово віддаляється, тому бінарна опозиція «*апелювальний – топонім*» уже не має спільної семантики.

Мотиваційні відношення апелювального та оніма демонструють явище мезонімії, при якому підтверджується факт, що ВН омофонно збігаються із загальними, але є різними словами лексичного фонду будь-якої мови, володіючи з апелювальним спільним етимологічним. Перехід семантики слова в окреме слово – мезонім – свідчення семантичного генезису лексеми, що зводиться до різних видів метонімії або метафори. В ономастиці мезоніми з'являються внаслідок перенесення власного імені з одного об'єкта на інший на основі певної подібності або суміжності денотатів.

Поєднання семасіологічного та ономастичного аспектів в ономастичних дослідженнях надає можливість побачити

відмінності в номінації та мотивації онімів та апелятивів, демонструє єдність функціонування обох аспектів у дослідженні, а синтез словотвірного та семантичного аспектів номінації уможлиблює побудову структурно-словотвірних та номінативно-семантичних моделей топонімів.

Топоніми є унікальними одиницями (мови), творення яких зумовлене різними факторами: мовними, історичними, географічними, етнокультурними, що відображає цілісну лінгвогеографічну історію певної країни, у даному випадку – Франції. У науковій літературі існує чимало різних думок щодо смислового наповнення топонімів. Зокрема, власна назва розглядається як семантично порожній знак (Суперанская 1969, Brondal 1948, Molino 1982, Togeby 1951).

Хоча термін, що лежить в основі найменування, неминуче наповнює його суттю. Мовознавці наголошують на протиставленні власних і загальних назв (ЗН), виходячи з того, що ВН є особливим класом слів. Такий підхід ґрунтується на теорії Л. В. Щерби, який свого часу відзначав суттєву різницю між ВН і ЗН і вказував на недопустимість їх аналізу в одній семантичній площині (Щерба 1963: 172).

М. Бреаль заперечував наявність істотної різниці між значенням власної назви і загальної (Breal 1924). Прихильники концепції «великого значення» власної назви аналізують не мовне, а мовленнєве значення. Визначальним фактором для встановлення значення власної назви вони пропонують вважати контекст. Ця теорія детально розвинена у працях О. Есперсена (Есперсен 2002: 71–72).

Деякі лінгвісти стверджують, що власна назва не може виражати лексичне поняття. Данський лінгвіст В. Брендаль вважає, що понятійність власної назви наближається до нуля, і на цій підставі визначає її як знак неописаного об'єкта, тобто як знак, який називає, але не описує (Brondal 1948: 91). Загальна властивість всіх власних назв полягає в тому, що вони ... ніяких понять не висловлюють (Рипецкая 1988).

Прихильники мовно-мовленнєвого підходу до власної назви

(Ковалик 1961:110) стверджують, що ВН володіє як мовним, так і мовленнєвим значенням. Зокрема, С. Д. Кацнельсон доводить подібність ВН і ЗН та зазначає, що «всі слова як одиниці мовної системи виражають дещо спільне (загальне). Навіть ВН, які часто згадуються в цьому зв'язку як виняток, містять елемент узагальнення» (Кацнельсон 1965).

Французький лінгвіст Ж. Кост дійшов висновку, що більшість із них у французькій мові походить від ЗН, а отже, ВН є фонетично і морфологічно мотивованими та рівноправними із ЗН, одні і другі характеризуються певним обсягом лексичного значення (Coste 2006:12). Це твердження стосується тих випадків, коли найменування залишаються, а реалії змінюються. Якщо ж брати до уваги первісні назви, то більшість із них все ж давалась за зовнішніми ознаками (*Uxelle* (S&L) < кельтського *uxello*, *haut* (високий), *Samois* (S&M) < *samo*, *tranquille* (спокійний) (Vial 1983:78).

Для топонімів властиві етимологічне, мотиваційне, емотивне, прагматичне, асоціативне та інші значення. Назви як мовні знаки не можуть бути семантично пустими, адже пізнання дійсності виражається за допомогою назв. Номінування об'єкта первісно відбувалося за певною ознакою, певним емоційним змістом. Скажімо, ороніми *mont Maudit* (*проклята гора*), *mont Perdu* із значенням «*isolé, éloigné de tout*» (віддалений від усіх) мають негативне забарвлення та ін. (Dauzat 1926:22). Гора певної форми чи незвичного забарвлення (білого) позначена відповідною метафорою: *Mont Blanc* – біла гора.

Найменування може бути простим географічним визначенням: *La Fresnaie* – село, поблизу якого ростуть ясени, *Tiquerouge* – червона гора. Такі позначення переважно є метафоричними (Dauzat 1926:21).

Існують і нейтральні назви, в основному похідні від різних термінів: *mont* (гора): *Blamont* (*blanc mont*), *Beaumont*, *Montfaucon*, *Montauban*; *vallée* (долина): *Vaux*, *Laval*, *Bonneval*, *Entrevaux*; *Roche* (скала): *La Roche*, *Rochefort/Roquefort* тощо. Семантика базових основ топонімів відіграє важливу роль і становить значний

інтерес для дослідників, оскільки часто розкриває такі смислові відтінки, які з часом зникли, однак продовжують функціонувати у складі онімів.

3.4. Класифікація за походженням

У французькому ономастиконі особливо проявляється вплив тих етнічних груп, які в різні часи проживали на території Франції. Тому крім основного латинського та грецького лексичного фонду, в ньому виділяються кельтизми, германізми.

З часом запозичення адаптується до фонетичної системи мови-реципієнта і входить в її парадигматичні та синтагматичні зв'язки. Кельтизми відображають, передусім, уявлення, пов'язані з сільським господарством, з природою (*carruca*>*charrue*, *cassinus*>*chêne*); германізми відносяться до сфери військових справ (*wahta*, варта – ст.-фр. *gaite*, *targa*, меч – ст.-фр. *targe*). Низка назв французьких міст має кельтське походження: *Paris*, *Metz*, *Nantes*, *Rodez*, *Redon*, *Rennes*, *Bourges*, *Poitiers* та інші (Катагощина 1976:155).

Французькі лінгвісти розглядають топоніми у контексті мовних змін, які відбуваються в країні, тобто, виокремлюють назви відповідно до історичних періодів розвитку мови: докельтські топоніми, кельтські субстратні топоніми, грецькі назви, кельтсько-латинські та римські топоніми з суфіксом *-anum*, *-acum*, а також назви германського походження (*Berg*, *Berck* < *berg montagne*, *colline*, гора, пагорб), бретонського (*Langoat*, *Langouet* < *Lan-*, *sanctuaire*, святилище), баскського (*Larre* – *lande*, пісчані рівнини) та інші.

За походженням топоніми діляться на сформовані в історичному процесі (*Paris*) та створені свідомо. Топоніми другого типу – меморіальні – мають соціально-історичну конотацію.

Зазвичай, вони є неоднорідними та можуть об'єднувати елементи різних мов, відкладених у топонімії у різні історичні періоди. Наприклад, на півночі Франції переважають топоніми

германського походження. Такий іншомовний шар прийнято називати *топонімним суперстратом* (Нерознак 1990: 515-516).

На нашу думку, різна кількість назв тієї чи іншої групи свідчить про ступінь впливу цієї групи на формування французької нації та про її важливість. З огляду на це, виділяємо такі основні етимологічні джерела:

- а) грецьке,
- б) кельтське,
- в) латинське (або галло-романське),
- г) германське,
- ґ) нормандське,
- д) бретонське,
- е) баскське.

а. Латинські та грецькі назви потрапляли у французьку ономастику в ході воєн та з поширенням християнства вже в IV ст. Повномасштабне їх проникнення відбулося у V ст., коли християнство зміцнило свої позиції в суспільстві, наприклад: *Nice* (*Nikaia* = *victorieuse* – переможний), *Marseille* (*Massalia*), *Antibes* (*Antipolis* = *la ville d'en face* – місто навпроти, *face à Nice*); позначуване *-polis* (*la ville* – місто) розташоване після позначення, як у назві *Gratianopolis* > *Grenoble*, його можна віднести до суфіксоїда оскільки бере участь у творенні складних слів.

б. У Франції найдавнішими є кельтські топоніми. Сліди цього народу знаходимо у назвах гір: *Ardennes* (-*élevé*), річок: *Isère* (*isar-sacré*), міст: *Bourges* (*Bituriges*), *Paris* (*Parisii*). Більшість кельтських коренів служить для позначення складених назв.

Швейцарський лінгвіст В. фон Вартбург зазначає, що артикуляційні звички кельтів вплинули на вимову латинських слів наступним чином: вони палаталізували *u > ü* [*y*] – *murum* [*myr*], спростили групи приголосних *ct, pt, bt, dt > t* після дифтонгізації голосних у відкритих наголошених складах, наприклад, *noctis > noit > nuit, septe > set*. Найуживанішими коренями кельтського походження є: *briva* (= *pont* – міст) або *bria*: *Brie, Chabris < Carobrias* у меровінгський період (*Cher + briva = pont sur le Cher*), *Samarobriva*; апелятив *dunon >* латинізована форма *dunum* (=

colline (пагорб), пізніше *forteresse* (укріплення): Lyon (*Lugdunum*), Verdun (*Virodunum*); *nemeton*, латинізована форма *nemetum* (= temple, lieu sacré (храм, священне місце): Clermont-Ferrand (*Augustonemeton*: ім'я імператора *Auguste* + *nemeton*), Nanterre (*Nemethodurum*: *nemeto-* + *durum*, *forteresse*) та ін.

Трапляються топоніми, пов'язані з назвами божеств, наприклад *Lug* у назві *Lugdunum* (тепер *Lyon*) або *Nemausus* (Nîmes, Nemours) тощо.

У наш час населення Бретані використовує говори, споріднені з кельтською мовою. Певна кількість слів кельтського походження пов'язана з сільським життям, побутом, працею, природою: *alouette*, *bec*, *bouleau*, *charrue*, *chemin*, *chemise*, *lande*, *touton*, *quai* та інші, налічується понад 300 слів. Географічними назвами кельтського походження здебільшого є назви міст та поселень, іменовані за назвою племен, що їх населяли: *Paris*, *Reims*, *Beauvais* та ін. та за іменем власників цих місць: *Savignac*, *Aurillac*. Часто трапляються топоніми з суфіксами *-dun*, *-tun*, *-un*, *-on*, які відносяться до кельтського апелятива *dunum*, що означає «місто, фортеця», наприклад, *Autun* (*Augustodunum*), *Lyon* (*Lugdunum*), *Verdun* (*Virodunum*) та інші. Кельтський суфікс у латинізованій формі *-ialo*, що означав «поле», зберігається у зміненому вигляді в таких географічних назвах, як *Mareil*, *Mareuil*, *Mareau* (*Maroialo*). Отже, як свідчить фактичний матеріал, кельтські елементи, частіше використані у назвах міст, майже повністю втратили свої стародавні форми.

в. У багатьох топонімах зберігаються галльські суфікси, що означають приналежність. Наприклад, на зміну латинізованому суфіксу *-aci* (*s*) прийшли діалектні форми *-ac*, *-au*, *-eu*, *-é*, *-u*: *Pauillac*, *Pouilly*, *Savignac*, *Sévigné*, *Savigny* та інші. За формою суфікса можна визначити географію топоніма: наприклад, на півночі поширений суфікс *-u* (*Orly*), на півдні *-ac* (*Aurillac*). Латинські назви потрапили у французьку мовну систему через імена римських завойовників, а також перших християн і особливо святих (Lebel 1946; Beaucarnot 1988). Назви міст латинського походження становлять доволі численну групу,

наприклад: *Orléans* (Aurelianum), *Grenoble* (Gratianopolis). Зв'язок французької мови з латинською був найтривалішим. Вже у VII ст. за зразком класичних латинських форм були трансформовані перші слова, які згодом почали називати «книжними» (Веденина 1988:39).

г. Германські назви свідчать про зародження нового сільського суспільства (*Ham* – village). IV–VIII ст. відзначаються значним впливом німецьких завойовників (особливо франків) на територію майбутньої Франції. У Галлію прийшли не тільки воїни, а й мирні селяни, приріст яких значно випереджав галло-романське населення. Нові регіони, утворені наприкінці середньовіччя та у каролінгський період на основі германських антропонімів, трапляються найчастіше з римським апелятивом.

Конструкція *déterminant-déterminé* (позначення – позначуване) є свідченням германського впливу, наприклад, *Neufchâtel*, південніше *Châteauneuf*, *Castelnau*; *Neuville*, *Villeneuve* (на півдні), *Vilanova*. Топоніми германського походження містять суфікс *-ing-en* (Lorraine: *Alsting*, *Bassing*, *Bertring*; *Midi-Pyrénées*: *Ausseing*), хоча трапляються й інші суфікси: *-ange* – у Лотарингії (*Algrange*, *Bellange*, *Azoudange*, *Puttelange*, *Hagondange*) – у Франш-Конте (*Amange*, *Audelange*) та у Бургундії (*Averlanges*, *Bantanges*) або *-ingues*, *-in(es)* – на півночі Франції (*Affringues*, *Gravelines*). Ці назви утворені за схемою: германський антропонім + герм. суфікс.

Більшість германських апелятивів, що служать для творення топонімів, пов'язана з рельєфом, рослинністю та з поселенням, найчастіше вони вживаються на півночі Франції, наприклад, *burg* (=ville – місто): *Borgo*, *Bourcq*, *Bourg*, *Burg*, у складених назвах *Strasbourg* (герм. *straza*, route + *burg*), демінутиви: *Le Bourget*, *Le Bourguet*; *berg* (= montagne, colline – гора, пагорб): *Berg*, *Berck*, демінутив *Berguette* та у складених назвах, де всі компоненти германського походження: *Kaysersberg* (*Kaiser*, empereur + *berg*), *Hombourg* (герм. антропонім *Hamo* + *berg*), *Bergheim* (*heim*, village + *berg*), *Bergholtz* (*holz*, bois + *berg*).

г. Різноманітні нормандські апелятиви (*-beuf*, *-fleu(r)*, *-tot*, *-crique-*, *-lon(de)*, *-dalle*, *-bec* та інші), що розкривають особливості

природи або доволі примітивне помешкання, входять до складу назв міст, сіл, хуторів та мікротопонімів: *Caudebec* (*bec-ruisseau*, струмок), *Quillebeuf* (*budh* – *cabane*, хижина).

д. Бретонські топоніми – це передусім численні назви сіл з закінченням *i-ac*. З розвитком бретонської мови *-i* змінюється на *-é* (*-u ou -au*) лише у назвах деяких східних населених пунктів. На заході бретонський суфікс набуває форми *-euc / -es*. Особливо відмінними є топоніми із *ker* (варіанти: *car, quer*). Більше 18 000 бретонських топонімів утворено за допомогою саме кореня *quer*. Старобретонською *ker* означав «укріплена огорожа» і позначав хутір, село чи селище, наприклад: *Kergrist, Kermaria, Kersaint, Kerjuano* (Dauzat 1926).

У деяких випадках важко визначити походження коренів – бретонське чи галльське, оскільки їх основа може бути кельтською чи романською, а згодом – і германською.

Виникають певні труднощі також з розмежуванням романських і деяких германських елементів. Останні відзначаються добре асимільованою латиною ще з ранніх періодів перебування германців у Франції.

Інші терміни служать для позначення агломерацій, наприклад, *treb-, trev-* (*paroisse* – парафіяльна церква) супроводжується детермінативом з іменем святого: *Tréffiagat* (*Riagat*), *Tréméven* (*Meen*); із загальною назвою – *Trégastel* (лат. *castelum* > *château*, замок), *Trégrom* (*kromm, courbe*, крива лінія). *Lan-* (= *sanctuaire*, святилище) бере участь у творенні багатьох топонімів Бретані у сполученні з апелятивом із топографічним значенням: *Langoat, Langouet* (*coat, bois*), *Lanleff* (*leff, rivière*), *Lannilis* (*ilis, église*); з означенням: *Lanmeur* (*meur, grand*) ; з іменем святого: *Lambader* (*Pater*), *Landudal* (бретонський святий *Tudal*), *Langolen* (галльський святий *Collen*) та інші.

е. Баскські топоніми складаються із двох елементів: апелятивної основи, що називає рослинність або є топографічним терміном, та означення, наприклад: *Ameztoi* < *Ametz* 'chêne tauzin' (чорний дуб) + *-doi* 'lieu' (місце); *Uhalde* < *Ur* 'eau' (вода) + *alde* '(à)

côté (de)' (поблизу); Bidarte (Bidart) < *Bide* 'chemin' (дорога) + *arte* 'entre (серед).

Хоча трапляються й прості назви: *Larre* 'lande' (пісчани рівнини), *Mendi* 'montagne' (гора), *Bizkai/Biscay* 'contrefort' (виступ).

Демографічне розширення сприяло появі таких назв, як *Iri berri*, *domaine neuf* (нове володіння). Із своїм варіантом *Irun berri* створює назву одного з найпоширеніших протоісторичних міст аквітано-іберійської зони (області): *Auch* (*Elimberrum*, *Eliberris*), *Lombez* (Gers), *Irunberri* / *Lumbier* (Navarre), *Lomers* (Tarn), *Elna* / *Elna* (*Illiberri*), *Elvira* (*Iliberri*), *Granada* / *Grenade* (*Illiberi*; Andalousie).

Протобаскський суфікс *-oz(a)*, гасконський *-os(se)* / *-òç(a)* та арагонський *-ués* беруть участь у творенні назв сіл: *Mendoza* 'domaine du mont' (гірський район), *Biscarrués* = *Biscarrosse*, що означає *domaine du tertre* (район, де є пагорб).

Ці топоніми поширені від Атлантики вздовж Піренеїв (Baylon/Fabre: 1982).

(див. рис. 1 «Походження французьких топонімів»).

3.5. Тематична класифікація

Серед французьких топонімів найбільше досліджуваними є *назви заселених місцевостей* (*noms de localités ou lieux habités*) – агломерації. Як зазначає А. Доза, ця категорія є найважливішою та найпоширенішою (Dauzat 1926:9). До неї відносяться назви міст, містечок, сіл. В українському мовознавстві таку категорію називають *ойконімами*.

Агломерації діляться на *колективні й ізольовані* (*habitations isolées*), між якими неможливо провести чітку межу. До цієї категорії належать назви шляхів (вулиць, площ та ін.), а також *назви територій* (країн, провінцій, та ін.).

У своїх розвідках А. Доза поєднує класифікацію тематичну та за історичними періодами, кожна з яких, на його думку, має свої переваги.

Його дослідження ґрунтуються на таких основних феноменах та загальних принципах топонімії:

- 1) початкова назва або примітивне значення назв;
- 2) субституція однієї назви іншою;
- 3) трансформаційні і фонетичні зміни топоніма.

На відміну від А. Доза, який особливу увагу приділяє семантичній еволюції топонімів, французький лінгвіст Е. Віаль досліджує топоніми за способом номінації (Dauzat 1926).

Чільне місце у топонімії Франції займають *відапелятивні* одиниці. Серед них на першому місці – рослинність (один з найпростіших способів називання місцевості залежить від місця розташування: біля лісів, дерев, полів чи болота).

Таку категорію становлять топоніми, що походять від рослинності та сільськогосподарських культур, орографічні та гідрографічні терміни.

У нашому дослідженні ми дотримувались поділу на відапелятивні та відонімні назви.

За характером семантики твірних слів виділяються такі мотиваційно-семантичні групи:

- 1) похідні від термінів, які відображають специфіку ґрунтів: *roche* (скала) у ВН *La Roche*;

2) похідні від термінів гідрографічного походження: *ambe* (rivière – річка) – *Ambès* (Gironde);

3) похідні від назв рослин і тварин: *Chennevières* Midi – chanvre (конопля); *alauda* > *aloue* > *alouette* (жайворонок) у ВН *Cantalose* (HG);

Рис. 2. Топоніми, похідні від *cassanos*, дуб

Топоніми, похідні від *cassanos*, дуб

1) ОСНОВИ ТОПОНІМІВ, що вказують на різні промисли: *fabrica/forge/atelier* (кузня, майстерня (або цех) *Fabrègues* (Hérault), *Fargues* (Gironde, Landes, Lot, L&G);

2) основи топонімів, що вказують на шляхи сполучення, тобто годоніми (*odonymes*): *strata* (еліпсис від *via strata lapide, voie couverte de pierre* – дорога, вкрита каменем) *Lestrade*. До цієї категорії віднесемо вулиці: *rue du Moulin, rue des Tanneurs, rue Mazarine*);

3) назви, пов'язані з сільським господарством: *cultura, agriculture* (сільське господарство) *Cout(h)ure(s)* (Charente, Dordogne, M&L);

4) основи топонімів, пов'язані з будівлями (продуктивними є терміни *court*, латинською *cohort* – *cour de ferme* (*Clignancourt, Courdimanche*) та *ville* (у сполученні з германським антропонімом (*Villegaudin, Villehardouin*) та з прикметником (*Belleville, Hauteville*). Середньовічні укріплення займають чільне місце у розвитку топонімії. Терміни, що означають середньовічні фортеці *roche, roque* < лат. *rocca*, трапляються у назвах *Roquefort, Rochefort, Laroque-des-Albères, La Roche-Guyon*. Термін *château* (замок) (<*castellum*) у власних назвах диференціюється: *Châteaufort, Châteauneuf* – народні слова, *Castelsarrasin, Castelnaudary* – книжні та *Châtelet/Castelet* – у демінутивних дублетних утвореннях;

5) назви релігійного походження (більшість релігійних термінів, що входять у топонімію назви, мають латинське та грецьке походження: *ecclesia* (église): *Neuvéglise, Églisolles, Grisolles; monasterium* > (народна форма *moutier* та літературна – *monastère* – монастир: *Montreuil, Montreux, Moustier, Monthiers, Noirmoutier*. Переважна більшість назв релігійного походження утворюється від *hagiotoponymes* – грецького *hagios, saint*, святий, а також від термінів, що позначають місця, пов'язані зі святими – *Saint-Germain, Saint-Jean*;

інформаційну функції, характеризуються опосередкованим зв'язком із поняттями і мають характерні семантичні, граматичні, функціональні та інші особливості.

Дослідницька увага вчених найчастіше зосереджувалася на питаннях творення власних назв (А.Доза, Ш.Ростен, А. Льоньон, А. Жубенвіль, В.О. Горпинич, Л.С. Ковшова, С.Ю. Прийменко), проблемі морфологічних та структурних класифікацій (Огюст Венсан, П. Лебель, П. Глез, Є. Негр, Жан Пуарьє, Е. Віаль, В.О.Ніконов, О.В. Суперанська, В.Д. Беленькая), етимології (А.Доза, Ш.Ростен, А. Льоньон, Ж. Кост) та лексико-семантичних класифікаціях (Е. Віаль, Ж. Кост, О.М. Черняхівська, О.В. Суперанська, Є.М. Мурзаєв).

Простежується збільшення українських досліджень в області французького словотвору (катоїконімії) (В.О. Горпинич) та у порівняльних дослідженнях ономастичної сфери лексики (О.М. Скляренко та О.М. Скляренко).

На підставі мовних, географічних, історичних даних виокремлено принципи класифікації топонімів за характером об'єктів (ойконіми, гідроніми, ороніми, космоніми, годоніми, дромоніми, урбаноніми). Відповідно до величини об'єктів встановлені основні рівні топонімів.

Виділено топонімні назви, відповідно до історичних періодів розвитку мови (класифікація за походженням); основні етимологічні джерела: кельтський (галльський), латинський, грецький, германський, нормандський, баскський.

Топоніміка Франції формувалася на матеріалі латинського та грецького лексичного фонду, а також кельтизмів та германізмів, що позначилося на географічних назвах, на їх будові.